КРАТКИ БЕЛЕЖКИ ЗА СРЕДНОВЕКОВНИТЕ МЕДАЛЬОНИ С ЕМАЙЛИ ОТ ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Николай Марков

Национален исторически музей, ул. „Витошко лале" № 16, Бояна 1404, София, България; markovn@abv.bg

ABSTRACT

It has been suggested that two medieval medallions with heraldic lion images with enamel backgrounds, found in the Veliko Tarnovo region and kept in the National History Museum and the National Archaeological Institute with Museum at BAS, respectively, were most likely decorative pendants from horse harnesses. It is assumed that they came to the Veliko Tarnovo region via trade routes. It is also possible, however, that they were brought by Westerners passing through our lands or even that they were produced by Western craftsmen living in Veliko Tarnovo at the time.

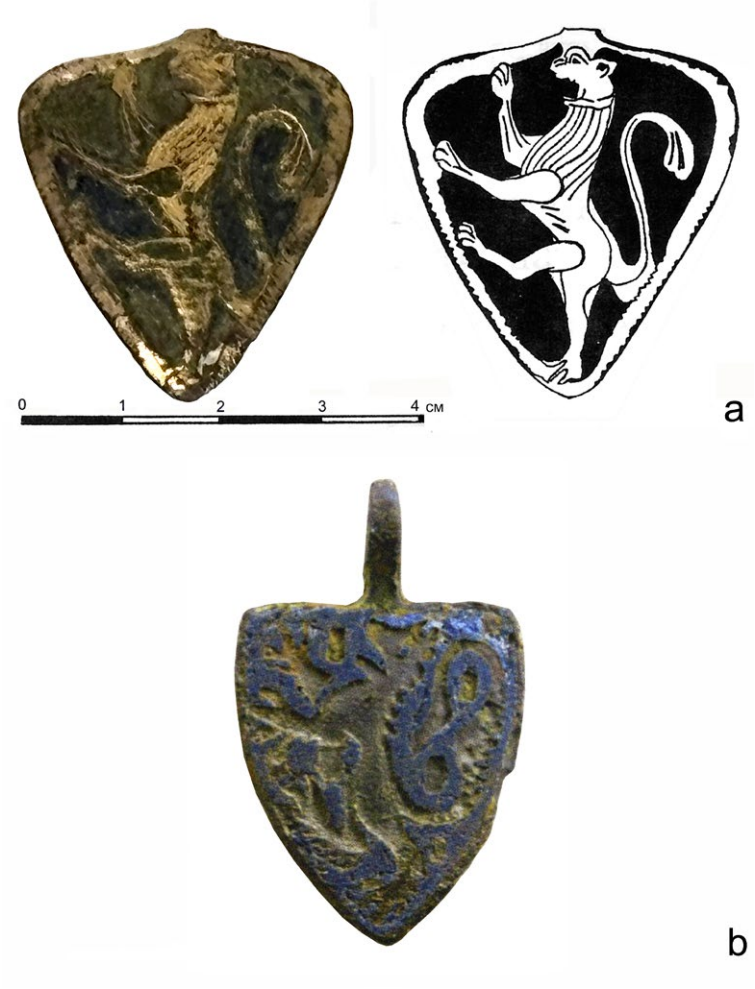
Keywords: lions, medallions, Middle Ages, horses, decoration, coat of arms

През 1995 г. оповестих за намирането в м. Имането при с. Джулюница, Великотърновско на един любопитен малък предмет – медальон с изображение на лъв (обр. 1а), съхраняван днес в сбирките на Националния исторически музей под инв. № 30 837 (Марков 1995, 41 – 46). Тогава поради обстоятелството, че техниките, приложени за изработката му, са били характерни за работата на западните златари, внимателно, в бележка под линия, изказах предположението, че този предмет е бил може би произведен от западни занаятчии, обитавали през XIII – XIV в. главния град на Средновековна България – Търново. Пак тогава разгледах образа на лъва от този медальон[1], както и онези на двата лъва от друг подобен медальон (обр. 2а)[2], намерен в самото Велико Търново при археологическите разкопки на Жорж Сьор още през 1900 г. (днес този медальон е в сбирките на НАИМ–БАН под инв. № 2230; Вакланова 1975, 69 – 70), в духа на християнската символика, изключвайки напълно техния хералдичен характер главно поради очевидната липса на хералдика в средновековното българско общество. Междувременно с откриването на няколко нови подобни предмета у нас интересът и към тези два медальона се повиши, а в научната ни литература се появиха публикации, чиито автори опитваха да ги интерпретират по два диаметрално противоположни начина. В няколко работи, чиито автори се опират в немалка степен на споменатите медальони, се

[1] Аналогичен на разглеждания тук предмет произхожда от Бейсингбърн, Кеймбриджшир, Англия (обр. 1b). Изследователят Джон Бейкър е изказал предположението, че върху него са представени знаците на видната лондонска търговска фамилия дьо Жизор (Baker 2015, 11).

[2] Много подобен на този втори медальон е такъв от Хардуик, Линкълншир, Англия. Изследователят му, Джон Бейкър, е посочил под линия многобройни негови аналози (Baker 2015, 16, n. 53).

https://doi.org/10.53250/cba15.93-105

Обр. 1. Средновековни висулки от конски сбруи, изработени от медна сплав и оформени като триъгълни щитове с изображения на хералдично изправени лъвове (lions rampants), обърнати наляво върху фонови полета от тъмносин емайл: a. От землището на с. Джулюница, Великотърновско (по Марков 1995, 42); b. От землището на община Бейсингбърн, Кеймбриджшир, Англия (по Baker 2015, Pl. 1f)

Fig. 1. Medieval pendants from horse harnesses, made of copper alloy and shaped like triangular shields with images of heraldic lions (lions rampants) facing left on background fields of dark blue enamel: a. From the land of the village of Dzhulyunitsa, Veliko Tarnovo region (after Марков 1995, 42); b. From the land of the municipality of Bassingbourn, Cambridgeshire, England (after Baker 2015, Pl. 1f)

правят опити да се доказва съществуването в Средновековна България, ако не на развита хералдична система, то поне на „предхералдична символика" (Войников 2009, 20; Иванова 2020, 166). В други работи се чете, че и тези медальони, както и други малки предмети, наподобяващи ги, ако не като техника на изработката им, то поне по рисунъка на представените върху тях изображения, са били внесени от Запада, поради което имат действително хералдичен характер (Овчаров 2000, 60 – 65; Лазаренко 2005, 438 – 445)[3]. Междувременно бил направен и опит за обобщение по темата в резултат на натрупаните вече находки на подобни

[3] Към тези предметчета трябва да се прибави и една загубена днес висулка, намерена през 1978 г. при археологическите разкопки на църквата „Св. 40 мъченици" във Велико Търново, върху която е представен грифон в ход наляво (Александрова 2005, 429 – 437). Днес тази висулка се познава единствено по рисунката от дневника на разкопките (виж: тук обр. 3). При археологическите разкопки в югоизточния сектор на Трапезица през сезон 2008 г. е намерена още една подобна висулка (обр. 4), която Деян Рабовянов не се поколебал да определи като висулка от конска сбруя (Рабовянов 2015, 230). За съжаление тази висулка и досега не е публикувана.

Обр. 2. Висулки от конски сбруи с изображения на два хералдични лъва (lions passants guardants) върху фоново поле от червен емайл: a. Намерена през 1900 г. при археологическите разкопки на Трапезица, Велико Търново (по Марков 1995, 42); b. От землището на Хардуик, Линкълншир, Англия (по Baker 2015, Pl. 2d)

Fig. 2. Pendants from horse harnesses with images of two heraldic lions (lions passants guardants) on a background field of red enamel: a. Found in 1900 during the archaeological excavations of Trapezitsa, Veliko Tarnovo (after Марков 1995, 42); b. From the Hardwick estate, Lincolnshire, England (after Baker 2015, Pl. 2d)

Обр. 3. Рисунка на висулката с грифон, намерена през 1978 г. при археологическите разкопки на църквата „Св. 40 мъченици", Велико Търново (по Александрова 2005, 434.1)

Fig. 3. Drawing of the griffin pendant found in 1978 during the archaeological excavations of the church of St. 40 Martyrs, Veliko Tarnovo (after Александрова 2005, 434.1)

Обр. 4. Висулката с грифон, намерена през 2008 г. при археологическите разкопки в югоизточния сектор на Трапезица (по Робов 2008, 87)

Fig. 4. The griffin pendant found in 2008 during the archaeological excavations in the southeastern sector of Trapezitsa (after Робов 2008, 87)

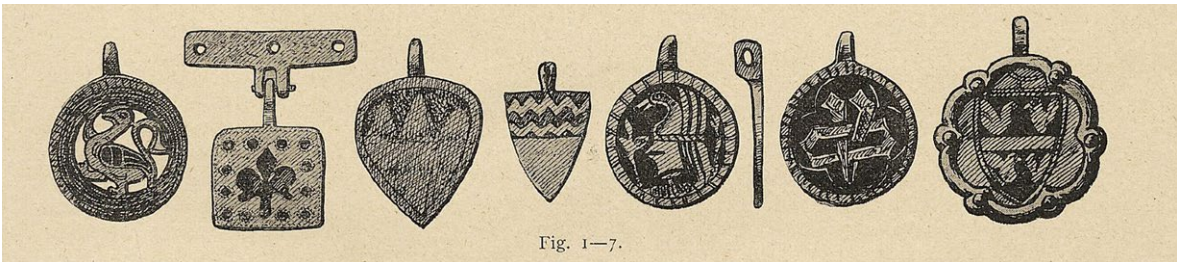
Обр. 5. Миниатюра от ръкопис от около 1260 г., представяща яздещ владетел, върху гърдите на чийто кон се виждат висулки, оформени като триъгълни щитове (по Bibliothèque municipale de Cambrai, Ms 422, Fol. 18v)

Fig. 5. Miniature from a manuscript dated ca. 1260 AD, representing a riding ruler, on the chest of whose horse pendants shaped like triangular shields are visible (after Bibliothèque municipale de Cambrai, Ms 422, Fol. 18v)

предмети, без обаче авторът му да се ангажира със свое заключение по въпроса за характера на тези интересни предметчета (Мошев 2007, 7 – 15). Някои автори продължили да приемат, че изображенията от няколкото подобни предметчета, намерени у нас, са несъмнено с хералдична стойност. За хералдичен характер на лъвското изображение върху подобна висулка, намерена в Шуменско, говори Стоян Попов, автор на съобщението, в което я е докладвал (Попов 2013, 2, 7). Макар че работил с много ограничена литература, той обаче се досетил вече, че висулката *„по всяка вероятност е била част от украсата на конска сбруя“* (Попов 2013, 4). За такива ги приел, но вече като нещо ноторно известно, Деян Рабавянов, който представил няколко намерени на Царевец фрагмента от шарнирни връзки (Рабовянов 2015, 230 – 231).

Днес, тридесет години след публикацията ми на медальона от Джулюница, вероятно имам вече онези познания, които да ми разрешат на свой ред да представя своето виждане по темата за тези любопитни предмети, намерени у нас.

Въпреки че поради значителния брой на находките им на Запад подобните предметчета са били познати отдавна, те били определяни изключително като „висулки за мечове“ (*Schwertanhänger/Schwert Anhänger; Sword-pendant*), за които се приемало, че били привързвани с ремъци към ръкохватките на оръжията и за които се предполагало, че указвали принадлежността на оръжието на конкретен човек. Първият, който обърнал специално внимание на този род предметчета и преодолял тази ограниченост в представата за функциите им, бил елзасецът Робер Форер. В своя работа, публикувана през 1902 г., в текст ненадхвърлящ

Обр. 6. Образци от висулки от конски сбруи, представени от Робер Форер в неговия труд от 1902 г. (по Forrer 1900 – 1902, 405)

Fig. 6. Examples of pendants from horse harnesses, presented by Robert Forrer in his work of 1902 (after Forrer 1900 – 1902, 405)

една страница, Форер утвърдил възможността тези висулки да са били ползвани преди всичко като украсни елементи за конските сбруи, а когато „ушичките", с които те били прихващани чрез шарнирни връзки към ремъците, били откършвани, той не изключвал вероятността от преизползването им и като украсни елементи в обковките за касетки, за кориците на книги и т.н. (Forrer 1900 – 1902, 405). Смисълът от употребата им той виждал в това, *„че те са били част от оборудването на рицари и високоиздигнати личности, и подозирам, че тези висулки в много случаи са били разпознавателния белег, за собственост на снаряжението на индивида. ... като украса и отличие те може да са били прикрепени към пръстените, към бронята, към ножницата на меча и др."* [dass sie zur Ausrüstung von Rittern und grossen Herren gehörten und ich vermute, dass diese Anhänger in vielen Fällen das Kennzeichen, das Erkennungszeichen bildete, welches das Rüstzeug der einzelnen Besitzer kennzeichnen sollte ... dass manche sehr wohl nicht bloss am Pferderüstzeug, sondern auch am Ringpanzer, an der Schwertscheide u. s. w. als Zier und Auszeichnung angebracht gewesen sein konnten]. За повече яснота Форер обогатил работата си с две илюстрации – снимка на рисунка от ръкопис, съхраняван в общинската библиотека в Мец от края на XIII в. (обр. 5[4]; Forrer 1900 – 1902[5]), както и с рисунки на няколко образци от тези специфични предметчета (обр. 6). За отбелязване е, че мнението на Форер и досега се приема без възражения от повечето изследователи.

Може би последният познат ми опит за внасяне на допълнителна яснота по темата е извършен от Робърт Уебли в студията му: „Това зависи от: Употребата на висулките по конските сбруи в Средновековна Европа" (Webley 2023, 89 – 95). Достигнатото от него може да се резюмира така: още от Античността конските сбруи били украсявани понякога с няколко съставни метални висулки, прихващани обичайно с нитове към ремъците и с шарнирни връзки една към друга, а тази практика се разпространила по-широко през Римския период. Въз основа на прегледа на конските сбруи на достигналите до наши дни изображения на конници, е предположено, че през ранните векове на Средновековието подобни висулки красели единствено някои ремъци от оглавниците на конете, а едва от XII в. насетне започнало и апликирането им към гръдните ремъци, фиксиращи седлото. Така броят на висулките по конската сбруя бил значително увеличен. От края на същото дванадесето столетие започнало и изработването им с по-сложни техники и те вече били украсявани често с хералдични символи (Ashley 2002, 27 – 30; Thuaudet 2021, 269). По същото време се развила и практиката подобни висулки да бъдат прихващани и към нашийниците на други животни, предимно на

[4] Тук представям миниатюра от ръкопис от около 1260 г., съхраняван в Общинската библиотека в Камбре (Bibliothèque municipale de Cambrai, Ms 422, Fol. 18v), за който е изяснено, че е послужил като прототип при създаването на рисунката от ръкописа от Мец, ползван от Форер.

[5] Грешно отпечатана в тетрадка 9, след с. 358.

кучетата, а в някои случаи те служели дори и като декоративни аксесоари към роклите на дамите; били монтирани също и към други предмети.

Оформянето на тези висулки, декориращи конските сбруи като триъгълни щитове и насищането на фоновите им полета с цветни емайли, се развило в мода в Западна Европа към края на XIII в., която била популярна до края на следващия XIV в. (Thuaudet 2021, 273)[6], за което свидетелстват впрочем и многобройни произведения на изящното изкуство от това време (обр. 7 – 8). Към края на XIV в. употребата на тези висулки, които впрочем били произвеждани с разнообразни форми, все повече намалявала, за да бъде изоставена изглежда към началото на XVI в. (Hablot 2017, 116). С подобни декорации били снабдявани сбруите на конете на владетелските вестоносци и на другите им служители (Hablot 2017, 116), а също и на хора, принадлежащи към всички класи на обществото – благородници, епископи, буржоа, занаятчии, дори и селяни (Thuaudet 2021, 269). Тази им масова употреба обяснява впрочем и многобройните им находки, надхвърлящи днес няколко хиляди броя, повечето от които са концентрирани изключително в южните дялове на британските острови и в Централна Европа (Webley 2023, 91). По разбираеми причини, ползваните от членовете на последните три съсловия подобни специфични украси и знаци, указващи може би нечие притежание, били обичайно псевдохералдични изображения.

Производителите на богатите апликации за конските сбруи през Средновековието не били обособени в самостоятелни гилдии. Това били златари, умеещи да работят изключително с цветни метали, от които произвеждали най-различни изделия, между които били и интересуващите ни висулки с хералдични изображения, обогатени с цветни емайли[7]. Названията на интересуващите ни изделия били разнообразни. Възприетото в последните години от някои изследователи обобщаващо ги название *вервел/вервели* (*vervelle/vervelles*) е оспорено справедливо от Оливие Тюоде, който убедително доказва, че то било употребявано единствено за пръстените, декорирани с гербове и емайли, предназначени за привързване към крачетата на ловните птици (Thuaudet 2021, 273 – 274). В Южна Франция и на Иберийския полуостров висулките от конските сбруи с представени върху тях хералдични знаци били наричани най-често „знаци“ (пров. *senals*, каст. *señales*, катал. *senyals*; Giese 1932, 394 – 395), а в Северна Франция – просто висулки (*pendants/pendans*). Тези специфични предметчета били наричани висулки и в Англия, където изглежда били заимствани от Франция, тъй като през периода английските крале владеели значителни френски територии, а английското благородническо съсловие произлизало или от големите френски родове, или в една немалка част било поне сродено с тях.

Как тези несъмнено западни висулки с лъвски изображения попаднали в Търново? Всяка изказана хипотеза би била малко или много спекулативна. Освен с обяснения за пренасянето им от западни жители, преминали по един или по друг повод през града, или с изказаното от мен преди години предположение, че те били произвеждани от западни майстори, живеещи в Търново, смятам, че не бива да се изключва и възможността те да са достигнали до нашите земи и по търговски път. Все пак трябва да се знае, че дори на Запад лъвските изображе-

[6] Близки хронологични граници за модата в употребата им (ок. 1290 – ок. 1350 г.) дава и Джон Бейкър (Baker 2017, 28); в друга, малко по-ранна своя работа въпросният автор дава малко по-широки граници за тази мода: ок. 1280 – ок. 1350 г. (Baker 2015, 6).

[7] Ник Грифитс предполага, че производителите им биха могли да бъдат пътуващи занаятчии – леяри, медникари или производители на пръстени, които след изработването на отливките и гравировката на изображенията върху тях ги давали на емайльори за полагане на емайла (Griffiths 1995, 63). Прочитът на френските документи от епохата обаче дава добро указание за това, че те били произвеждани от златарите (виж: например у Texier 1857, 448 – 449, рубриката *Boutons*, но и на много други места в този труд).

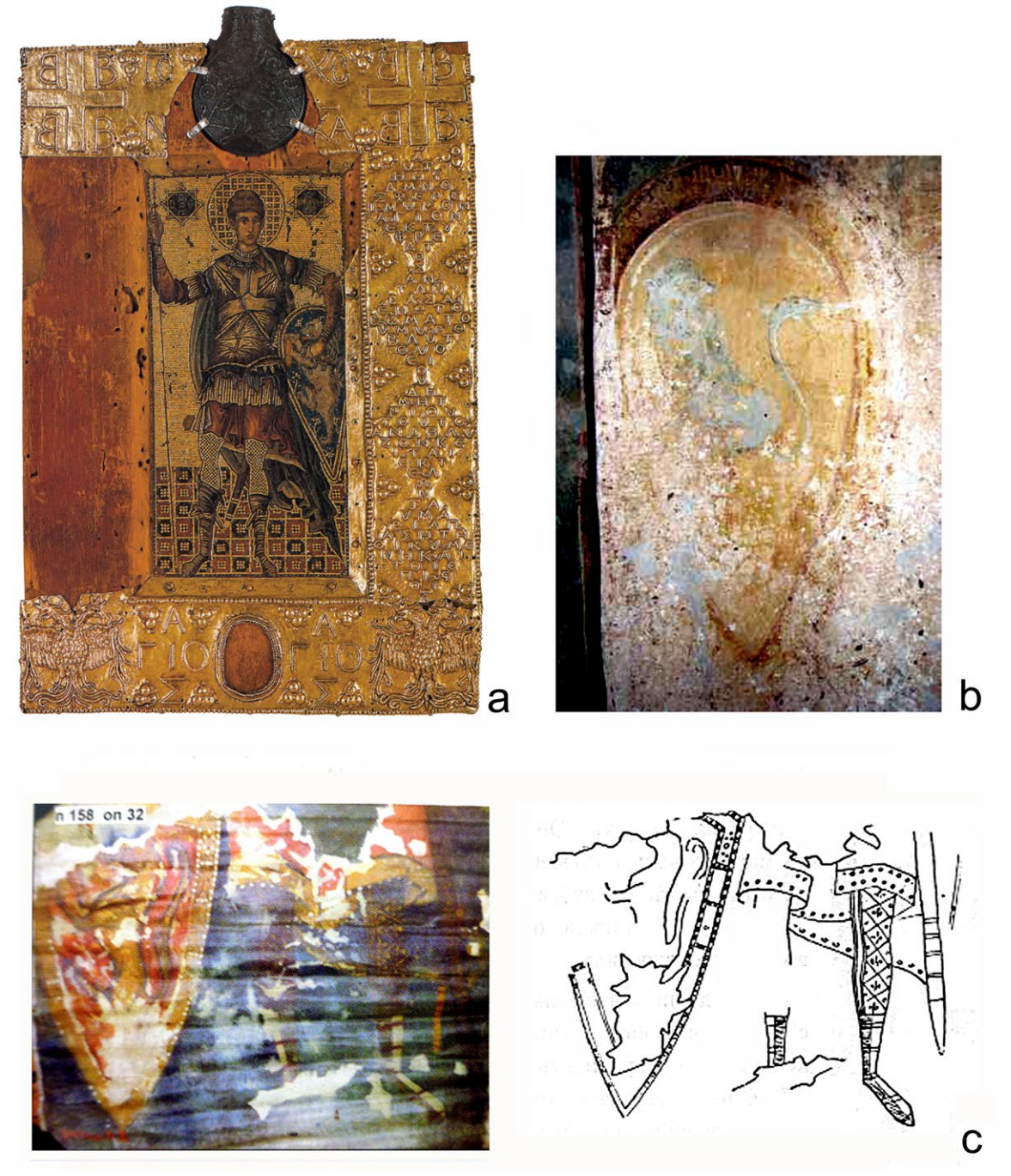
Обр. 7. Акваманила (каничка за ритуално измиване на ръцете) от края на XIII – началото на XIV в., изработена в Долна Саксония от бронз чрез отливане под формата на коронован конник. Добре се вижда гръдният седлови ремък, украсен с клатещи се висулки, оформени като триъгълни щитове, прихванати с шарнирни връзки към придържащите ги метални елементи, фиксирани към ремъка. Съдът е продаден на търг на 22 октомври 2024 г. от аукционна къща „Il Ponte" в Милано (Il Ponte 2024, Lot 79). Тя е подобна на съхраняваната в Националния музей Барджело във Флоренция акваманила с инв. № 329 C (по Strozzi 1989, 312 – 313)

Fig. 7. Aquamanile (a jug for ritual hand washing) from the late 13th – early 14th c., made in Lower Saxony from bronze by casting in the form of a crowned horseman. The chest saddle strap is clearly visible and is decorated with dangling pendants shaped like triangular shields that are attached with hinged connections to the metal elements holding them. The vessel was sold at auction on October 22, 2024 by the auction house "Il Ponte" in Milan (Il Ponte 2024, Lot 79). It is similar to the aquamanile kept in the National Museum of the Bargello in Florence, Inv. No. 329 C (after Strozzi 1989, 312 – 313)

Обр. 8. Изображение на конник, представен в долния десен ъгъл на пазената в съкровищницата на Херефордската катедрала (Западна Англия) карта на света (Mappa Mundi), създадена около 1300 г. На гръдния седлови ремък са представени висулки, оформени като триъгълни щитове, редуващи се с малки сферични камбанки, каквито още от Античността, а в някои райони на Европа и до днес, играели ролята на амулети (Снимка: Н. Марков)

Fig. 8. Image of a horseman presented in the lower right corner of the world map (Mappa Mundi) kept in the treasury of the Hereford Cathedral (West England), created ca. 1300 AD. On the chest strap of the saddle there are pendants shaped like triangular shields, alternating with small spherical bells that since Antiquity and in some regions of Europe to this day have played the role of amulets (Photo: N. Markov)

Обр. 9. Изображения на хералдично изправени лъвове върху щитовете на светци-войни от Балканите, всичките от периода XIII – XIV в.: a. Мозаечна икона на Св. Димитър, изработена в Константинопол и съхранявана днес в градския музей в Сасоферато, Италия (по Durand 2004, 231); b. Лъв върху щита на Св. Теодор Тирон от наоса на църквата „Св. Богородица" на манастира в Матейче, Северна Македония (по Ѓорѓиевски 2010, 210); c. Лъв върху щита на светец-войн от църква № X от Трапезица, Велико Търново (по Косева-Тотева 2016, II, 43-№ 14.4; Димов 1915, 139)

Fig. 9. Images of heraldically upright lions on the shields of warrior saints from the Balkans, all dated to the 13th – 14th c.: a. Mosaic icon of St. Demetrius, made in Constantinople and now kept in the city museum in Sassoferrato, Italy (after Durand 2004, 231); b. Lion on the shield of St. Theodore Tyrone from the nave of the church of the "Mother of God" of the monastery in Matejče, North Macedonia (after Ѓорѓиевски 2010, 210); c. Lion on the shield of a warrior saint from church No. X of Trapezitsa, Veliko Tarnovo (after Косева-Тотева 2016, II, 43-№ 14.4; Димов 1915, 139)

Обр. 10. Фреска от църквата „Св. Димитър" в Солун, датирана към VIII – IX в., представяща влизането на император Юстиниан II в града през 688 г. (по Sakellariou 1983, 251, fig. 175)

Fig. 10. Fresco from the church of St. Demetrius in Thessaloniki, dated to the 8th – 9th c., depicting the entry of Emperor Justinian II into the city in 688 AD (after Sakellariou 1983, 251, fig. 175)

ния върху тези висулки обичайно били лишени от каквато и да е хералдична стойност (Baker 2017, 37). Поради това в балканска, респективно в българска среда, те биха могли лесно да бъдат преосмислени и възприемани с тяхната символна християнска стойност на божествени предпазни средства[8]. Та нима върху значителен брой от църковните фрески от епохата светците-войни не били представяни с щитове, декорирани именно с хералдично изправени лъвове (обр. 9; Ѓорѓиевски 2010, 203 – 204, 210; Марков 2006, 42 – 43, обр. 3 – 4)[9]? Освен това традициите за украсяване на конските сбруи на Балканите през Средновековието с подобни висулки с апотропеен характер били твърде стари. За това свидетелства например

[8] За образа на лъва като християнски магично-предпазен символ е писано много. На български по темата може да се прочете накратко у Марков 2006, 35 – 42.

[9] Останките от фреските на църквица № X от Трапезица, разкрити при разкопките от 1900 г., в една от които се виждат краката на военен, подпрян на щит с представен върху него лъв, е интерпретирана без никакви мотиви още през 1915 г. от изследователя им – художника Васил Димов, като „болярска фигура" (Димов 1915, 139). Днес се приема основателно, че в стенописа е бил представен светец-войн (Косева-Тотева 2016, I, 136). Освен това щитът е свързан композиционно с фигурата отляво, от която обаче е запазено твърде малко. За лъва (бял лъв на син фон) върху щита от мозаечната икона от градския музей в Сасоферато днес е оспорено по-старото предположение, че може би възпроизвежда герба на притежателя на иконата през XV в. Николо Пероти (Durand 2004, 232).

Обр. 11. Фреска от църквата „Богородица Панагия" в с. Платания (Крит) от първата третина на XIV в., представяща Св. Георги като конник (по Schmidt 2019, 109, Abb. 16)

Fig. 11. Fresco from the church of the Virgin Mary Panagia in the village of Platania (Crete) from the first third of the 14th c., depicting St. George as a horseman (after Schmidt 2019, 109, Abb. 16)

изображението на византийския император Юстиниан II, влизащ в Тесалоники през 688 г. след отблъскването на аваро-славянското нашествие над града от фреска, намерена при разчистването на опожарения през 1917 г. храм „Св. Димитър" в Солун (обр. 10). Върху тази фреска, датирана най-общо към VIII – IX в., седловите ремъци на коня на императора са украсени с висулки, между които прави впечатление лунулата от гръдния ремък, за каквито висулки впрочем и до днес у нас се вярва, че имат магично-предпазна стойност. Друга фреска, този път от църквата „Богородица Панагия" в с. Платания (Крит) от първата третина на XIV в., представя ремъците от оглавника – както и гръдните, така и задните седлови ремъци на коня, язден от Св. Георги, украсени с висулки, оформени като многосъставни кръстове (обр. 11). С голяма вероятност след издирването и събирането на други подобни балкански изображения от епохата ще бъдат намерени и много други варианти на висулките, декориращи конските сбруи, за които се вярвало, че имат и магично-предпазна стойност[10]. Освен това проучването им със сигурност ще даде и различен поглед върху произхода и развитието през Средновековието на висулките от конските сбруи от Западна Европа, тъй като нито един от съвременните им изследователи не се постарал да направи връзка между тях и онези, ползвани от източните християни, в това число и от българите.

[10] Съвсем кратки бележки за фрагменти от няколко подобни висулки могат да се прочетат у Рабовянов 2015, 229 – 231.

Цитирана литература/References

Александрова 2005: С. Александрова. Неизвестен медальон с изображение на грифон от търновската църква „Св. 40 мъченици". – В: К. Попконстантинов, Б. Борисов, Р. Костова (ред.). Проф. д.и.н. Станчо Ваклинов и средновековната българска култура. Материали от юбилейната международна научна конференция, посветена на 80-годишнината от рождението на проф. д.и.н. Станчо Ваклинов, Велико Търново 18 – 20 май 2001 г. Велико Търново, 2005, 429 – 437. [Aleksandrova 2005: S. Aleksandrova. Neizvesten medalyon s izobrazhenie na grifon ot tarnovskata tsarkva „Sv. 40 machenitsi". – V: K. Popkonstantinov, B. Borisov, R. Kostova (red.). Prof. d.i.n. Stancho Vaklinov i srednovekovnata balgarska kultura. Materiali ot yubileynata mezhdunarodna nauchna konferentsiya, posvetena na 80-godishninata ot rozhdenieto na prof. d.i.n. Stancho Vaklinov, Veliko Tarnovo 18 – 20 may 2001 g. Veliko Tarnovo, 2005, 429 – 437]

Ваклинова 1975: М. Ваклинова. Медальон с лъвове от Велико Търново. – Векове, 6, 1975, 69 – 70. [Vaklinova 1975: M. Vaklinova. Medalyon s lavove ot Veliko Tarnovo. – Vekove, 6, 1975, 69 – 70]

Войников 2009: И. Войников. История на българските държавни символи. София, 2009. [Voynikov 2009: I. Voynikov. Istoriya na balgarskite darzhavni simvoli. Sofiya, 2009]

Ѓорѓиевски 2010: Д. Ѓорѓиевски. Идентификација на светите воини во манастирот Матејче. – Патримониум. МК. Списание за културното наследство – споменици, реставрација, музеи, 7 – 8, 2010, 197 – 216. [Ǵorǵievski 2010: D. Ǵorǵievski. Identifikacija na svetite voini vo manastirot Matejče. – Patrimonium. MK. Spisanie za kulturnoto nasledstvo – spomenici, restavracija, muzei, 7 – 8, 2010, 197 – 216]

Димов 1915: В. Димов. Разкопките на Трапезица в Търново. – Известия на Българското археологическо дружество, V, 1915, 112 – 176. [Dimov 1915: V. Dimov. Razkopkite na Trapezitsa v Tarnovo. – Izvestiya na Balgarskoto arheologichesko druzhestvo, V, 1915, 112 – 176]

Иванова 2020: Д. Иванова. Българските средновековни гербове. В търсене на действителното сред легендарното. – Мартенски студентски четения, 6, 2020, 151 – 184. [Ivanova 2020: D. Ivanova. Balgarskite srednovekovni gerbove. V tarsene na deystvitelnoto sred legendarnoto. – Martenski studentski cheteniya, 6, 2020, 151 – 184]

Косева-Тотева 2016: Д. Косева-Тотева. Стенописи от археологическите разкопки на средновековната българска столица Търново, Т. I – II. Велико Търново, 2016. [Koseva-Toteva 2016: D. Koseva-Toteva. Stenopisi ot arheologicheskite razkopki na srednovekovnata balgarska stolitsa Tarnovo, T. I – II. Veliko Tarnovo, 2016]

Лазаренко 2005: И. Лазаренко. Средновековна хералдична апликация от Варна. – В: К. Попконстантинов, Б. Борисов, Р. Костова (ред.). Проф. д.и.н. Станчо Ваклинов и средновековната българска култура. Материали от юбилейната международна научна конференция, посветена на 80-годишнината от рождението на проф. д.и.н. Станчо Ваклинов, Велико Търново 18 – 20 май 2001 г. Велико Търново, 2005, 438 – 445. [Lazarenko 2005: I. Lazarenko. Srednovekovna heraldichna aplikatsiya ot Varna. – V: K. Popkonstantinov, B. Borisov, R. Kostova (red.). Prof. d.i.n. Stancho Vaklinov i srednovekovnata balgarska kultura. Materiali ot yubileynata mezhdunarodna nauchna konferentsiya, posvetena na 80-godishninata ot rozhdenieto na prof. d.i.n. Stancho Vaklinov, Veliko Tarnovo 18 – 20 may 2001 g. Veliko Tarnovo, 2005, 438 – 445]

Марков 1995: Н. Марков. Един нов медальон с изображение на лъв от Търновско. – Археология, 1, 1995, 41 – 46. [Markov 1995: N. Markov. Edin nov medalyon s izobrazhenie na lav ot Tarnovsko. – Arheologiya, 1, 1995, 41 – 46]

Марков 2006: Н. Марков. Християнската символика. София, 2006. [Markov 2006: N. Markov. Hristiyanskata simvolika. Sofiya, 2006]

Мошев 2007: А. Мошев. Средновековни метални изделия с хералдически изображения, открити на територията на България (опит за обобщение). – Минало, 3, 2007, 7 – 15. [Moshev 2007: A. Moshev. Srednovekovni metalni izdeliya s heraldicheski izobrazheniya, otkriti na teritoriyata na Balgariya (opit za obobshtenie). – Minalo, 3, 2007, 7 – 15]

Овчаров 2000: Н. Овчаров. Рицарски хералдични украси от XIII – XV век. – Археология, 1 – 2, 2000, 60 – 65. [Ovcharov 2000: N. Ovcharov. Ritsarski heraldichni ukrasi ot XIII – XV vek. – Arheologiya, 1 – 2, 2000, 60 – 65]

Попов 2013: Ст. Попов. Позлатена бронзова висулка с герб. – Българска историческа библиотека, 1, 2013, 2 – 9. [Popov 2013: Pozlatena bronzova visulka s gerb. – Balgarska istoricheska biblioteka, 1, 2013, 2 – 9]

Рабовянов 2015: Д. Рабовянов. Археологически проучвания в южния сектор на Трапезица, Т. 1. Средновековният град. Велико Търново, 2015. [Rabovyanov 2015: D. Rabovyanov. Arheologicheski prouchvaniya v yuzhniya sector na Trapezitsa, T. 1. Srednovekovniyat grad. Veliko Tarnovo, 2015]

Робов 2008: М. Робов. Сектор Югоизточен. – В: Здр. Димитров (ред.) Българска археология 2008. Каталог към изложба. София, 2008, 86 – 87. [Robov 2008: M. Robov. Sektor Yugoiztochen. – V: Zdr. Dimitrov (red.).

Balgarska arheologiya 2008. Katalog kam izlozhba. Sofiya, 2008, 86 – 87]

Ashley 2002: St. Ashley. Medieval Armorial Horse Furniture in Norfolk. Norfolk, 2002.

Baker 2015: J. Baker. The earliest armorial harness pendants. – The Coat of Arms. The journal of the Heraldry Society. Third series, XI.1, 2015, 1 – 24.

Baker 2017: J. Baker. Harness pendants and the rise of armory. – In: D. Bates, E. D'Angelo, E. van Houts (eds.). People, Texts and Artefacts. Cultural Transmission in the Medieval Norman Worlds. London, 2017, 17 – 45.

Durand 2004: J. Durand. Mosaic Icon with Saint Demetrios and Reliquary. – In: H. C. Evans (ed.). Byzantium. Faith and Power (1261 – 1557). New York, 2004, 231 – 233.

Forrer 1900 – 1902: R. Forrer**.** Studienmaterial zur Geschichte der Mittelalterwaffen: 11. Federzeichnungen aus der Metzer «Apocalipse en latin» des XIII. Jahrhunderts. – Zeitschrift für Historische Waffenkunde, 2.11, 1900 – 1902, 404 – 406.

Giese 1932: W. Giese. Waffen nach den provenzialischen Epen und Chroniken des XII. und XIII. Jahrhunderts. – Zeitschrift für Romanische Philologie, 52, 1932, 351 – 405.

Griffiths 1995: N. Griffiths. Harness pendants and associated fittings. – In: J. Clark (ed.). The Medieval Horse and its Equipment c. 1150 – c. 1450. (Medieval finds from excavations in London, 5). London, 1995, 61 – 71.

Hablot 2017: L. Hablot. Le cheval et l'emblématique au Moyen Âge. – In: É. Lorans (ed.). Le cheval au Moyen Âge. Tours, 2017, 113 – 127.

Il Ponte 2024: Il Ponte. Casa d'aste dal 1974, Lot 79 (https://www.invaluable.com/auction-lot/antique-bronze-water-tree-in-the-form-of-knight-o-79-c-a8d4128a0b?srsltid=AfmBOopHCHrMyrta3agXlNpcn6YC_eHW4cvRKlHzy_qz8VGgNcm09SRN; Last visited on November 4th, 2025)

Sakellariou 1983: M. B. Sakellariou (ed.). Macedonia. 4000 Years of Greek History and Civilization. Athens, 1983.

Schmidt 2019: J. Schmidt. Darstellungen von Schmuck in der spätbyzantinischen Wandmalerei Kretas. – In: A. Bosselmann-Ruickbie (ed.). New Research on Late Byzantine Goldsmiths' Works (13th – 15th Centuries). Mainz, 2019, 97 – 114.

Strozzi 1989: B. P. Strozzi. [№] 102. Acquamanile. – In: Arti del Medio evo e de Rinascimento. Omaggio ai Carrand 1889 – 1989. Firenze, 1989, 312 – 313.

Texier 1857: J. Texier. Dictionnaire d'orfèvrerie, de gravure et de ciselure chrétiennes, ou de la mise en œuvre artistique des métaux, des émaux et des pierreries. Paris, 1857.

Thuaudet 2021: O. Thuaudet. De senals e de cascavels. Orner le harnachement des équidés à la fin du Moyen Âge (XIIIe – XVe siècle) dans le Sud-Est de la France. – In: S. Raux (ed.). Les modes de transport dans l'Antiquité et au Moyen Âge. Mobiliers d'équipement et d'entretien des véhicules terrestres, fluviaux et maritimes. Actes des Rencontres internationales Instrumentum. Arles (FR, Bouches-du-Rhône) les 14 – 16 juin 2017. Drémil-Lafage, 2021, 265 – 282.

Webley 2023: R. Webley. It Depends: The Use of Harness Pendants in Medieval Europe. – In: J. Sawicki, M. Lewis, M. Vargha (eds.). A United Europe of Things: Portable Material Culture across Medieval Europe. Springer Cham, 2023, 89 – 95.

BRIEF NOTES ON MEDIEVAL ENAMEL MEDALLIONS FROM VELIKO TARNOVO REGION, BULGARIA

Nikolay Markov

National History Museum, 16 Vitoshko lale Str., 1404 Boyana, Sofia, Bulgaria; markovn@abv.bg

SUMMARY

This paper attempts to clarify the functions of two already published medieval medallions with heraldic lion images, highlighted with enamel backgrounds, found in Veliko Tarnovo region, Bulgaria. The first artifact is today part of the collection of the National History Museum (Inv. No. 30 837), and the second is part of the collection of the National Archaeological Institute with Museum at BAS (Inv. No. 2230). For this purpose, they are compared with numerous similar items found in Western Europe. As a result, the assumption was reached that most likely the medallions under consideration were part of the decoration of horse harnesses. It is suggested that they most likely came to Tarnovo through trade, but the possibility that they were brought by Westerners who passed through our lands or even that they were produced by Western craftsmen living in Tarnovo is not excluded. It is assumed that in the Balkans, or rather in a Bulgarian cultural milieu, these and other similar Western pendants could have been perceived not as heraldic signs, but as Christian amulets, which would have made them acceptable to local inhabitants.

Keywords: lions, medallions, Middle Ages, horses, decoration, coat of arms